

46

М. ПЕРЕЛЕСНИК

ШКІЛЬНІ ТОВАРИШІ

Київ

1 9 5 1

Львів

- 000 -

М. Передесник

ШКІЛЬНІ ТОВАРИШІ

Одного дня я зустрів їх — моїх колишніх шкільних товаришів.

Женю пізнав заледве по темносірому старенькому пальті, в якому ходила ще до школи. Побачив її на пероні вокзалу. Підійшов. Привітався. Радів цій зустрічі, бо Женя була одна з найближчих моїх шкільних товаришів. Ця життєрадісна і товариська дівчина, здібна і працьовита, не раз „виручувала“ нас під час диктантів, контрольних робіт, іспитів. Женя, як видно, також була задоволена з цієї зустрічі. Ми ж десять років ходили разом до школи. Десять дитячих і юначих років — це не малий час. Десять років спільного навчання, спільних турбот, прагнень і стремлінь перетворюють однокласників в дружню сім'ю.

Женя чекала на потяг. Він запізнювався. На станції повідомили, що прибуде не раніше, як за годину.

— Я втішена тим, що ми зустрілись з тобою, — промовила Женя після перших слів привіту. — Ти знаєш, я тепер цілком самітня... — в її очах заблесли

сльози, а лице огорнув смуток, колясь такий рідкий гість на її обличчі.

— Як?! — здивувався я, бо знав, що Женя мала матір і старшого брата, яких шанувала і сердечно любила.

— Так, як бачиш — сама.. Позавчора поховали маму. А брат... Брат згинув на війні... А я ось кидаю навчання в інституті, щоб не піти і собі слідом за мамою... Мені так тяжко... Знаєш — моя мама померла з голоду... Ми з дитячих літ товаришували з тобою. Вірю, що ти зрозумієш мене. Слухай же, слухай те, що говорить моє серце. Мені так тяжко, розумієш, тяжко... Я мушу з кимось поділитися цим тягарем. Будь же тим „кимось“.

І Женя почала оповідати. З уст дівчини линули слова такі близькі й рідні мені, що, здавалося, це я сам говорю, а хтось інший слухає..

— Коли я вперше вступила в приміщення школи, я своїм дитячим 7-літнім серцем відчула, що вступила в інший світ. Цей світ цікавив мене своєю невідомістю, тягнув до себе, а разом з тим я боялася його. Малими ногами дріботала щоранку з дому до школи. Зі школи виносила

краплю мудрости шкільної науки. Перші дні зі школи і в школу мене відводив брат. Мама ніколи не мала часу. Коли я ранком прокидалася — вона вже була на роботі, з якої верталася тоді, коли я вже спала. Інколи вночі я просипалася і бачила, як мама в задумі схилялась над моїм ліжком. Часами з її очей спадала на моє лице гірка сльоза. На столі в той час лежало недокінчене латання чи шиття. Коли мама спала — я не знаю. Лише у вихідний день я бачила маму. Але й тоді вона не мала часу ні побавитися зі мною, ні попестити. Нарікала тільки на тяжке життя, на горе, на злидні. Від неї я вперше почула прокльони на адресу влади. Потім я чула це скрізь — на вулиці, в крамниці, на базарі.

В школі зразу ж в перших днях навчання прийшла до нас, першокласників, старша учениця з червоною краваткою на грудях. Вона заявила нам, що ми всі — жовтенята. Учила нас пісень про Сталіна, Леніна, партію. Розказувала про те, що революція, ім'я якої ми носимо — жовтенята, дала радісне життя, дала щастя нам — дітям. Ми не знали тоді, що таке життя і щастя. А про Сталіна, пригадую, один мій товариш сказав: „А я чув на

вулиці, як прошак казав, що бодай той Сталін здох, що мене з торбою пустив". Вожата насварилась на нього. Говорила всім нам, що Сталіна і партію треба дуже, дуже любити і нічого поганого про них не можна говорити. Це ми чули і на лекціях від учителів.

І тоді в мою дитячу душу вселилося роздвоєння. Позашкільне оточення і життя вчили мене ненавидіти те, що вчила любити школа.

Школа перемогла — поглинула мене цілком, захопила своїм щоденним життям, закрутила в своєму вирі. З кожним ранком я росла, а разом зі мною росла моя прив'язаність до школи. Я була вже піонеркою. Чула про комунізм, до якого наближається большевицька партія і ми з нею. На кожному кроці в школі чула про подвиг Павлика Морозова і сама хотіла бути такою, як він. Я прислухалась до розмови вдома, на вулиці, серед школярів. Хотіла почути якусь змову проти влади, щоб потім донести про це. Я стала малим шпигуном в рідній сім'ї.

А потім — пригадуєш, як нас прийняли в комсомол? Я була скрізь. Жила тим життям, яке дала мені школа. Малим першокласникам, як колись мені, говори-

ла про партію, Леніна, Сталіна... Вчила малих писклят любити те, що вчать любити в школі,

А мова? Я відреклася рідної мови. Навіть вдома намагалася говорити по-російськи. Так говорили всі мої товариші. Ми засвоїли це від своїх вожатих, комс-оргів, керівників.

Ми вірили в те, що незабаром весь світ освітить щастя комунізму. В ім'я цього я мовчки зносила і навіть крила перед товаришами свою домашню нужду і злидні. Скільки раз ішла я в школу поснідавши шклянкою води, а ввечорі з'їдала кусень хліба — це був і весь мій денний харч! Знаю, що й ти так жив. Так жили майже всі наші шкільні товариші, за винятком тих, яких батьки мали „теплі місця“. Прегадуєш Надю Т. і Ліду В.? Батько першої був партторгом заводу, а другої директором радгоспу. Ми з прихованою заздрістю дивилися, як вони щоперерви смачно снідали пухкі булки з маслом чи з повидлами. А в нас — мало хто й хліб мав. В кутку з'їдали кусень того черствого. Чогось соромно було показати товаришам, що їсиш хліб без нічого. Зимову хуртовину фінляндської війни пригадуєш? Вона перша найосновніше сколих-

нула мою віру в комунізм большевизму. „Як так!! — думала я довгими ночами. — Яке ми маємо право відбирати в другій країні землю? Вона нам потрібна для оборони?! А Карелію з населенням віддавати фінам?“ Хтось в той час запитав нашого історика про це. Той відповів, щоб читали частіше газети. Там все з'ясовано... Тепер я так легко пояснюю, це — імперіалізм большевицької Росії. Війну з Польщею, прилучення Західної України, Білорусії і Буковини я в той час рахувала визволенням братів з неволі. Потім, сам звавш, як дивно було нам чути від тих „визволених“ братів, що їм краще жилося під панською Польщею, чим живеться тепер під большевицькою Росією.

Та все-таки я була ще настільки патріотка „советської родини“, що в перші дні війни 1941 р. хотіла йти на фронт. Хотіла битись з ворогом, захищати... Що мені було захищати? Материнині мозолі, чи мої голодні дні життя і злидні?

Проминула війна... Брат згинув на фронті... Я осталася з мамою. Післявоєнні дні стали для нас ще тяжчі, як були передвоєнні і воєнні. Я вчилася і працювала. І лише тоді, коли власними руками стала здобувати собі кусень хліба, я

зітнулась безпосередньо з життям. Воно було таке далеке від того, яке я привикла бачити очима большевицького школяра!.. Мама з днів війни жила в селі і також працювала. Але ні я, ні мама нічого не мали. А тепер — бачиш, мама померла. Коли я до неї приїхала, лежала вона вже посиніла і опухла з голоду.. І що могла зарадити я? Ледве сама трималась на ногах... В тому селі 30 осіб цієї весни померло з голоду. А інші розбрелися в світ шукати рятунку.. Давись — тепер така ціла Україна, — і Женья показала на юрбу чорних обідраних людей, що сиділи під будівками вокзалу. В цю хвилину до них наблизилося трьох міліціонерів. Вимахуючи наганями і голосно лаючись, вони криком своїм і погровами підняли людей зі землі і вигнали з-під будинків за браму.

— Ти бачиш це? Ти бачиш? — Женья нервово схопила мене за руку. — І в тебе серце не розривається з розпуки?! Це люди „перемігшого соціалізму“?! — і вона розсміялася нервовим істеричним сміхом.

— О, коли б ти знав, як я ненавиджу тих, яких в школі вчили мене любити! Як ненавиджу я тепер ту партію і того Ста.

ліна?! Це ж вони; лише вони зробили таке з людьми. Це вони забрали останній хліб. Це вони вбили мого батька і матір. Я ненавиджу їх і ненавиджу себе таку, якою була в школі. Тобі дивно це чути від мене? Я не боюся тебе. Можеш зараз заявити в МВД. Але ти цього не зробиш, я знаю, бо ти ж людина. А вони заслужили в людей лише ненависть. Вони в моїй уяві повстають в образі ненажерливих зміїв, які своїми гаучкими тілами обвили народи і смочуть зі своїх жертв теплу кров. Тримають міцно в своїх смертельних обіймах доги, поки руки жертви ще працюють. А далі — за борт!! Знаєш, що для того треба, щоб змії лишив жертву живою? Голову змію треба відтяти — зловіщим шепотом просичала крізь зуби.

Наблизився потяг, яким я мав від'їхати. Ми попрощалися з Женею.

В переповненому людьми вагоні я шукав місця, де можна було б коли не сісти, то хоч вигідно стати. Думав над словами дівчини. „Голову змію треба відтяти, голову змію треба відтяти“, — немов стугоніли колеса вагону. „Голову змію треба відтяти, голову змію треба відтяти...“ — ритмічно вторило серце.

Задуманий, я не зоглядівся, як опинився в купе, де було вільне місце. Це мене здивувало, бо вагон був вщерть переповнений пасажирами, клунками та чемоданами. Я ступив крок до вільного місця і раптом почув над собою:

— Кудя прешся!

Тоді лиш побачив я в купе червоні енкаведівські пагони і трьох людей, закутих в кайдани. Мимоволі здригнувся і швидко обернувся, щоб віддалитися. Погляд мій впав на полицю купе, звідкіля донеслось до мене багатозначуще „Кудя прьошся“. Прищурені сірі очі пильно дивились звідти на мене. Де я бачив ці очі, цей трохи кирпатий ніс, веснянкувате лице!!! Де? Щось знайоме, дуже знайоме... Може... Але ні — ця уніформа і пагони...

— Ей!... — і я почув своє ім'я і прізвище. З полиці швидко звісились ноги в блискучо почищених чоботах, а далі побачив я перед собою Борку, мого то. вариша шкільних забав, витівок, бійок.

— Старий друг лущее нових двух, — весело сміявся та плескав Борка мене по плечі. Сів на лавку і потягнув мене зі собою. Медалі й ордени, які прикрашували його груди, вдаряли один об другий

і голосно бряжчали.

— Де ти взявся?! Взагалі — тебе тяжко пізнати. — сказав я, здивований цією зустріччю.

— По ділам служби, — самовпевнено промовив Борка, бундючно виставляючи свої цяцьковані орденами груди.

— Бачу, що у війні повезло тобі, — підморгував я йому на медалі.

— М-да-а-а! — Борка з задоволенням поправив медалі і закоханим оком дивився на них. — Трохи на фронті, трохи в заградотряді, а тепер в МВД. Мало що бракує і до героя ССРСР, — хвастливо промовив.

Ми розговорилися. Борка з самозахопленням оповідав свої пригоди.

— Життя пливе, знаєш, на-во! — і він по своїй шкільній звичці підняв згору великий палець руки. — Маю прекрасну квартиру, опотлення, вода і освітлення, ну, і робота не дуже то важка. Трохи, правда, нерви вимотує. Але, де я не в силі нічого зробити, там говорить мій друг, — і Борка долонею поплескав по кобурі нагана.

— Тепер з району везу оцю контрреволюцію в область, — кивнув на закованих у кайдани арештантів. Я повів очі за

його рухом і побачив заплакану стару жінку, молодого хлопця і чоловіка з поораним бороздами лицем.

— Що за одні? — стиха спитав і сам злякався свого запиту. А що, як Борка запідозрить мене в чомусь?! Але він, здається, в своєму гарячковому зарозумінні не звернув на мої слова особливої уваги, а відповів:

— Ота стара відьма трудоднів не виробила і з колгоспу втікла. Піймали. Два роки дістала. В порядку. А той сопляк, — кинув на хлопця, — молотарку колгоспну попсував, щоб хліб не молотити і державі не здавати. Десять літ, як з пушки, відсидить. А цей — третій, людей агітував, щоб проти влади виступали, проти партії і Сталіна. Ну, за такі штуки — 15 літ. В нас коротко з ними.

Я дивився на Борку, слухав його слова... згадував про те, що батько його в 1937 році був арештований і засуджений невідомо за що. Не втерпів і запитав про батька, який був колись приятелем нашої сім'ї.

Борка підозріло глянув на мене, а далі байдуже циркнув крізь зуби і промовив:

— Ет, старий хахол... В мене партія і

Стадін тепер батько.

Між нами запанувала не ловка мовчанка. Борка сидів і скося непевно поглядав на мене. Раптом він підвівся, став на повний ріст, прибрав офіційну позу і діловито промовив:

— Знаєш, брат, дружба дружбою, а служба службою. А ну, давай я перегляну твої документи!

Я розгубився від такої несподіванки. Дістав паспорт, подаю... Чую, як до горла підповзає якийсь тяжкий камінь ненависти.

— Ну, ну — далі. Воєнний білет! Посвідку з місця праці! — вже верескливо кричав над моїм вухом Борка.

Подаю. Переглянув, повертає їх мені назад.

— Да-а-а. В порядку! А я думав, що ти дезертир, чи інша яка тепер сволоч. Багато їх розвелось під час війни і тепер симулюють. А ти щось зацікавий став. Всякими контрреволюційними гадами цікавишся. То от цими — кивнув головою на арештованих, — а то моїм батьком...

Мені ще треба було їхати десять кілометрів. Але піднявся з лавки і став прощатися з цією тварюкою в людській подобі з ім'ям Борка. Краще ці кілометра

постояти в холодному тамбурі, чим сидіти в такому товаристві.

Притуливши чоло до холодного вікна, дивився в простір придніпрових степів. По обох бiаках залізничного полотна вузькими стежками йшли люди. Чорні, обідрані. Вгомленими ногами міряли десятки і сотні кілометрів, задрісно поглядали на потяги, що бігли мимо. Це колгоспники, опухлі з голоду, який дала їм большевицька партія. Пішки попрямували в Західну Україну, де немає ще голоду, бо немає колгоспів. А мимо них пробігають і пробігають вагони... Людей не пускають на потяг. Мов собак, женуть зі станції, скидають з вагонів. Большевицька партія дбає про те, щоб правда про „советський соціалізм“ не вийшла в світ.

Я дивився на цих людей і думав про зустріч сьогоднішнього дня. Женя і Борка!... Мої шкільні товариші, вихованці большевицької школи... Які далекі, чужі і ворожі тепер вони між собою! Хто переможе — світла правда і чесність Жені, чи облудна нікчемність Борки?!!